

Članci i rasprave

UDK: 811.135.1:811.163.42:81'28:81'36

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćen za tisak: 8. prosinca 2009.

Problem srednjega roda u govoru Hrvata iz Karaševa

*Ivana Olujić**Zagreb*

Karaševski govori, stoljećima sačuvani na području sedam sela u Banatu, trajno su izloženi utjecaju rumunjskoga jezika. Promjena sustava rodova, točnije srednjega roda u sustavu hrvatskoga govora kojim se govori u selu Karaševu, može se pripisati utjecaju dodira s rumunjskim jezikom. U govoru sela Karaševa zamjenica 'ono' kao osobna zamjenica (više) ne postoji, a imenica srednjega roda zamjenjuje se zamjenicom u muškome rodu 'on', što odgovara stanju u rumunjskome jeziku. Uporaba oblika 'on', početno muškoga roda, utječe i na attribute ili dijelove predikata, koji se također pojavljuju u muškome rodu, zbog slaganja sa zamjenicom. Općenito, u rečenicama u kojima subjekt (srednjega roda) nije izrečen, pojavljuju se pridjevske riječi u muškom rodu. No ako je subjekt izrečen, pridjevska je riječ u pravilu srednjega roda u jednini (uz rijetke iznimke), ali u množini dolaze jednako pridjevske riječi srednjega roda kao i muškoga. Iako je ovaj proces značajno utjecao na strukturu govora, sustav rodova ipak je očuvan, ali postoje jasne težnje prema svodenju sustava rodova s tri (muški, ženski i srednji) na dva (muški i ženski).

1. Govor Hrvata iz Karaševa u dodiru s rumunjskim

Unatoč malobrojnosti i stalnoj okruženosti drugim narodima i drugim jezičnim sustavima, Karaševski su Hrvati očuvali identitet kroz stoljeća. Svakako su za to zaslužna dva čimbenika — religijski i lingvistički. Katolička je, naime, vjera, u znatnoj mjeri onemogućila njihovu asimilaciju u okolini koja je pretežno pravoslavna. U sredini u kojoj su se našli okruženi Nijemcima, koji su također katolici, asimilacija je tekla lakše — u selu Tirolu, u općini

Doclin, broj stanovnika koji se izjašnjavaju kao Hrvati u stalnome je opadajuću. Na popisu stanovništva 2002. godine samo je 48 osoba u cijeloj općini navelo hrvatski kao materinski jezik. Karaševska sela (što u etnički i jezično vrlo raznolikom Banatu i nije rijedak slučaj) predstavljaju svojevrsnu lingvističku oazu u kojoj je dominantni jezik mjesni idiom. U županiji Caraș-Severin nalazi se sedam hrvatskih sela. To su Karaševo, Klokočić, Nermid, Jabalče, Lupak, Ravnik, Vodnik, odnosno na rumunjskome Carașova, Clotoci, Nermet, Iabalcea, Lupac, Rafnic, Vodnic. U svih sedam hrvatsko je stanovništvo većinsko. U prva četiri sela, koja čine općinu Karaševo, udio je oko 85%, a u preostala tri, koja čine općinu Lupak, oko 95%. Doseljenici se u karaševskim selima vrlo brzo asimiliraju — budući da kao jezik komunikacije dominira karaševskohrvatski idiom, prisiljeni su ga naučiti (osim možda u Jabalču, u kojem je udio rumunjskoga stanovništva veći).

Primjeri izneseni u ovome radu, ako nije drukčije naznačeno, najvećim su dijelom prikupljeni od šest govornika prilikom istraživanja u Karaševu u siječnju 2008., a manjim dijelom usputno zabilježeni prije toga. U svim primjerima grafemi *ć* i *đ* stoje za nepčane zapornike (okluzivne palatale). Ne bilježi se obezvučenje na kraju riječi, kao zalihosno.

Iako je stoljećima sačuvan, govor Hrvata iz Karaševa ipak nije ostao sasvim nedirnut inojezičnim utjecajima. Kontakt s rumunjskim jezikom ostavlja u govorima Karaševskih Hrvata svoje tragove na svim razinama (Radan 1997, Olujić 2007.a). Uočljive su prije svega brojne posuđenice — riječi i frazemi kao u (1), prevedenice kao u (2).

- (1) i. *amanat* ‘kasno’, rum. zast. reg. *amânat*
 ii. *katanija* ‘vojni rok’, rum. zast. *cătănîe*
 iii. *mašina* ‘automobil’, rum. *mașină*
 iv. *parasiti* ‘napustiti’, rum. *părăsi*
- (2) i. *po tragu* ‘zatim’, rum. *pe urmă*
 ii. *sve tako* ‘također, isto tako’, rum. *tot așa*

Pojavljaju se i sintagme i konstrukcije nastale po uzoru na rumunjski kao u (3), gdje se prema rumunjskomu ponavlja objekt nenaglašenim oblikom zamjenice (dok je u rumunjskome u naglašenom obliku obvezno, u karaševskohrvatskome dolazi povremeno) ili se uz glagol *treba* pojavljuje glagolski pridjev trpni.

- (3) i. *meni mi ne treba* rum. *mie nu-mi trebuie*
 ii. *tebi ti begeni* rum. *ție-ți place*
 iii. *treba kupeno, treba zgotvano* rum. konstrukcija *trebuie* + particip

Rumunjski je utjecao i na glagolsku rekciju, kao u primjerima u (4). Međujezični je oblik u (4.ii) nastao uslijed činjenice da rumunjski glagol *certa* može biti povratan, kao u hrvatskome *svađati se*, ali i prijelazan, pa u tome slučaju znači ‘*grđiti koga*’, kao i u karaševskome primjeru.

- (4) i. *Kako se kaže na (+ A)? rum. Cum se spune la...?*
 ii. *Svađa me nena rum. certa = svađati se; grđiti koga*

2. Problem srednjega roda u govoru Hrvata iz Karaševa

Neki primjeri romansko-slavenskih jezičnih dodira pokazuju da jezični dodir može utjecati na sustav rodova unutar nekoga (manjinskog) idioma. Tako je npr. još Kovačec (1967) u svojim istraživanjima istrorumunjskoga uočio (osobito u mlađih govornika) uporabu srednjega roda hrvatskoga tipa, kao u slučaju pridjeva posuđenih iz hrvatskoga, npr. *brižan, brižna, brižno*, ali i u onih koji su iskonsko rumunjski, npr. *scurt, scúrta, scúrto* — ‘kratak’ (Kovačec 1967: 106), što potvrđuje i *Istrorumunjski lingvistički atlas* (Filipi 2002). U Žejanama je, štoviše, rumunjski tip srednjega roda gotovo potpuno nestao.

Obrnuta je situacija vidljiva u moliškohrvatskome, gdje je pod utjecajem okolinskoga jezika, talijanskoga, koji poznaje samo muški i ženski rod, srednji rod gotovo nestao, a sve su imenice srednjega roda, i one na *-o* i one na *-e*, prešle u muški. Antonio Sammartino (2004: 48, 214) piše o tome:

“Kaže se *lipi dite ‘lijepo dijete’, stegno debeli ‘debelo stegno’, oko crni ‘crno oko’, oni janje ‘ono janje’*. Kao potvrda da su te imenice nekada bile srednjega roda, sačuvani su samo rijetki dokazi, npr. u slučaju kada su i pridjev i imenica zadržali taj rod: *zalo vrime ‘ružno vrijeme’, dvojo/trojo dice ‘dvoje/troje djece’*.”

Kad se, dakle, promotri srednji rod u slavensko-romanskim jezičnim dodirima, pokazuje se da se on mijenja pod utjecajem većinskoga jezika. U oba se slučaja (i u istrorumunjskome i u moliškohrvatskome) sustav manjinskoga jezika promijenio pod utjecajem većinskoga.

2.1. Rumunjski dvorod i zamjenički sustav u govoru Hrvata iz Karaševa

Za razliku od talijanskoga, rumunjski jezik, većinski u okružju karaševskih sela, osim muškoga i ženskoga ima i srednji rod. Ipak, rumunjski je srednji rod specifičan. U literaturi se naziva i dvorodom, budući da umjesto zasebnih oblika koji bi upućivali na pripadnost imenske riječi srednjemu rodu

(kako je to npr. u slavenskim jezicima), preuzima oblike od druga dva roda, odnosno ima jedninu prema muškom, množinu prema ženskom rodu (npr. Avram i Sala 2001), kako je vidljivo u (5). Treba napomenuti da je *un* neodređeni član za muški rod ili muški rod broja ‘jedan’, no muški rod broja ‘dva’ glasi *doi*, a *două* je ženski i srednji.

- (5) *un dulap* — *două dulapuri* ‘ormar’
un lucru — *două lucruri* ‘stvar’
un studiu — *două studii* ‘studija’
un suflet — *două suflete* ‘duša’

Spomenuto je načelo dobro vidljivo u sustavu osobnih zamjenica. Osobne zamjenice za muški rod glase: *el* u jednini, *ei* u množini; za ženski: *ea* u jednini, *ele* u množini; dok srednji jedninu dijeli s muškim rodom — *el*, a množinu sa ženskim — *ele*. Postoje, dakle, svega dvije osobne zamjenice za jedninu (*el* — pokriva muški i srednji rod, te *ea* — za ženski rod) i dvije za množinu (*ei* — za muški rod, te *ele* — koja pokriva ženski i srednji rod). Suvremeno stanje u govoru Hrvata iz Karaševa, pokazat će se, usporedivo je u jednini s rumunjskim sustavom.

Prvi opis govora Hrvata iz Karaševa, monografija *Graiul carașovenilor* Emila Petrovicia iz 1935. (nastala na temelju istraživanja provedenoga 1932.) donosi sklonidbene paradigme za imenice, pridjeve i pokazne zamjenice sva tri roda (uključujući, dakle, i srednji). Međutim, u poglavlju o osobnim zamjenicama za treće lice navodi jednostavno samo dvije — *on* i *ona* (Petrovici 1935: 172). Autor ni na koji način ne komentira izostanak treće osobne zamjenice, one za srednji rod **ono*.

Petrovici je, međutim, radio po upitnicima razvijenima za *Rumunjski jezični atlas* (*Atlasul lingvistic român*), odnosno za rumunjski jezik, koji ne poznaje zasebnu zamjenicu za srednji rod. S druge strane, srednji rod imenica znatno je rjeđi od drugih dva, a osobito je rijetka osobna zamjenica *ono*. Po *Čestotnom rječniku* zamjenica *on* u sva tri roda (muškome, ženskome i srednjem) nalazi se u standardnome hrvatskome jeziku na 5. mjestu po učestalosti. No, od 14 710 pojava, oblik *ono* dolazi svega 255 puta, što čini 1,73% svih pojava te zamjenice (iza njega se po učestalosti nalaze samo nestandardni oblici). Na temelju tih činjenica izostanak podatka o osobnoj zamjenici za srednji rod i nije neočekivan — zamjenica **ono* mogla je Petroviciu jednostavno promaknuti.

Suvremeno stanje, međutim, pokazuje da izostanak treće osobne zamjenice u Petrovicia nije slučajna. Tijekom istraživanja provedenoga u Karaševu u siječnju 2006., na izravno pitanje kojom bi zamjenicom zamijenili ponuđene imenice srednjega roda, ispitanici su ili odgovorili *on*, ili su odgovor izbjegavali, nudeći pokazne zamjenice *to* i *onó*. No čak i kad smatraju da nije moguće upotrijebiti zamjenicu *on* za imenicu srednjega roda jer nije

sročna, kao u (6), iz primjera slobodnoga govora jasno je da do toga ipak dolazi, kao u (7).

- (6) *On gleto?! (...) Ne, né sudreno!*
hrv. *On dlijeto?! (...) Ne, ne slaže se!*

Naime, na pitanje kao u (7.i) odgovor glasi kao u (7.ii), tj. pridjevi dolaze u muškome rodu, iako se jasno odnose na imenicu srednjega roda.

- (7) i. *Kakvo je (dlijeto / gleto)?*
ii. *Pa je od železa. Može da bude i širok, može da bude uzak, može i da je po dǎlg.*

2.2. Potpuna sročnost

Unatoč činjenici da za imenice srednjega roda ne postoji odgovarajuća osobna zamjenica, niz je primjera koji pokazuju potpunu sročnost imenica i pridjevskih riječi u funkciji atributa, odnosno u kojima uz imenice srednjega roda dolaze pridjevi, brojevi ili zamjenice također u srednjemu rodu, u odgovarajućem broju i padežu, navedeni su u (8).

- (8) *malo dete, belo jagnje, jeno jajce, jeno krilo, malo selo, slutno selo (ružno selo), karičasto dance (okrugla daska za rezanje), slano sirenje, slatko sirenje, jeno vedro črveno, lepo vreme, ova korita, ova gnjezda, sirova drva, zla usta*

Isto vrijedi i za pridjevske riječi u sastavu predikata, kao u (9).

- (9) i. *Burilo se osušilo* (Bačva se rasušila)
ii. *Vreme je sad slutno na dvoru* (Sad je vani ružno vrijeme)
iii. *Jabalče je malo*
iv. *Koleno je ožuljeno*
v. *Malo kuće palo u vodu*

2.3. Nepotpuna sročnost

Brojni su, međutim, primjeri koji pokazuju drukčiju situaciju. Uz već spomenuti primjer u kojem ispitanik na pitanje *Kakvo je?* (*gleto*, odnosno *dlijeto* o kojem se razgovaralo) odgovara opisujući ga pridjevima u muškom rodu — *širok, uzak, po dǎlg*, tu su i primjeri kao u (10). Zajedničko je takvim primjerima nepotpune sročnosti (po broju i padežu da, po rodu ne) da između subjekta u srednjemu rodu i pridjevske riječi koja se pojavljuje u muškome, postoji određeni “razmak” — pridjevska je riječ, naime, u drugoj rečenici, u kojoj je subjekt nije izrečen, nego se tek podrazumijeva.

- (10) i. *Kaka kolena imal (...) kad je bil mal?* — *Svi sažuljeni.*
ii. *To tele kad se otelilo, je sal cicku.*

Pitanje je čak treba li na tu pojavu gledati kao na nepotpunu sročnost, s obzirom na to da u rečenici s neizrečenim subjektom valja kao subjekt pretpostaviti zamjenicu *on*, budući da je već utvrđeno da ona služi kao zamjenica i za muški i za srednji rod. Dakle, o dlijetu: (*On*) *može da bude i širok, može da bude uzak, može i da je po dǎlg*, o koljenima: (*Oni su bili*) *svi sažuljeni*, o teletu: (*On*) *je sal cicku*, iako je prethodno imenica *tele* složena s pokaznom zamjenicom *To tele...* i glagolskim pridjevom *...kad se otelilo...* u srednjemu rodu.

Uglavnom se takvi iskazi pojavljuju u dijalogu. Primjer u (11.i) pokazuje sročnost subjekta i predikata, ali na pitanje *Kakvo?* ispitanik daje odgovor kao u (11.ii), tj. u muškome rodu (nesročno) kad je imenica *pile* ostavljena: (*On je*) *žǎlt*, a u srednjemu rodu (sročno) kad je izrečena: *Žǎlto pile!*

- (11) i. *Pile je izlezlo iz jajca.* — *Kakvo?*
ii. *Žǎlt. Žǎlto pile*

U prvoj rečenici u (12) uz imenicu srednjega roda atribut također dolazi u srednjemu rodu. No, u odgovoru, u drugoj rečenici u (12), na isti se predmet (*vedrajce*) odnosi atribut muškoga roda (broj *jedan*), iako se praktično ponavlja dio prethodne rečenice.

- (12) *Samo jeno vedrajce je kod nji.*
— *Samo jedan?*

Rjeđi su primjeri u kojima se rod mijenja već unutar prve rečenice, one u kojoj se nalazi subjekt srednjega roda, kao u (13).

- (13) *Belo jagnje je bil zaklan i... on se uživel!*

Dakle, najprije u položaju atributa dolazi srednji (*belo jagnje*), ali već u predikatu muški rod (*je bil zaklan*), a u nastavku muški rod uz zamjenicu *on* (*on se uživel!*). Konačno, moguć je i atribut muškoga roda uz imenicu srednjega, kao u (14). Ta je situacija u jednini rjeđa.

- (14) *Boli me ovej koleno!*

Može se općenito reći da se uz imenice srednjega roda u jednini slažu atribut ili predikat načelno također u srednjemu rodu, a tek sporadično i u muškome.

No u kontekstima u kojima subjekt srednjega roda nije izrečen, pridjevske riječi u pravilu dolaze u muškome, umjesto očekivanoga srednjega. Protu-primjera ima, ali su rjeđi, npr. kao u (15) (*blešto* — ‘ružičasto’, *vilsko* — ‘ljubičasto’).

- (15) *Kako izgleda to cveće?*
— *Želto, blešto, vilsko, belo.*

U množini je tolerancija prema oblicima muškoga roda znatno veća. Tako se rečenice u (16.i) i (16.ii) smatraju jednakovrijednima (“može i jedno i drugo”).

- (16) i. *Drva treba kupena*
ii. *Drva trebaju kupeni*

I pokazne zamjenice u srednjemu i muškomu rodu rabe se uz imenice srednjega roda u množini ravnopravno, kao u (17).

- (17) *ova rebra / ovi rebra*
ova sela / ovi sela
ova krila / ovi krila
ova ogledala / ovi ogledala
ova zrcala / ovi zrcala ‘naočale’
ova srca / ovi srca
ova jajca / ovi jajca
ova dičica / ovi dičica
ova burila / ovi burila ‘bačve’
ova gleta / ovi gleta
ova parčeta / ovi parčeta

3. Sinkronija i dijakronija

Može se općenito reći da u govoru Hrvata iz Karaševa postoji težnja svođenja sustava rodova na dva — muški i ženski. Ona se najočitiije izražava u sustavu osobnih zamjenica, koji ne poznaje osobnu zamjenicu srednjega roda, umjesto koje se rabi zamjenica *on*, jednako kao i za muški rod. Nadalje, u rečenicama u kojima je subjekt izostavljen, uobičajeno je slaganje odgovarajućih pridjevskih riječi sa zamjenicom *on*, odnosno u muškome rodu. Pridjevske riječi u muškome rodu uz imenice srednjega roda (nepotpuna sročnost) pojavljuju se u množini ravnopravno s onima srednjega roda, a povremeno i u jednini.

3.1. Uzroci

Razmatrajući uzroke ove pojave u govoru Hrvata iz Karaševa, svakako treba uzeti u obzir utjecaj jezičnoga dodira, odnosno rumunjskoga dvoroda. Rumunjski jezik, kao što je rečeno, ima samo dvije osobne zamjenice za treće lice jednine — zamjenica *el* (on) rabi se i za muški i za srednji rod. Sustav dviju osobnih zamjenica za treće lice jednine u govoru Hrvata iz Karaševa očitovanje je uspostave odnosa istovrijednosti između manjinskoga jezika i jezika okruženja, pri čemu ključnu ulogu igra dvojezičnost, kao što piše Kovačec (1967: 112):

“Kod bilingvizma jezici nastoje što više prilagoditi se jedan drugom, da bi se tako osigurala ekonomija u izražavanju, zbog stalne potrebe prelaženja s jednog jezika na drugi, i tako smanjio broj ‘pogrešaka’ u aktu komunikacije.”

No osim dodira s romanskim rumunjskim jezikom, neki su unutarjezični čimbenici također omogućili da proces pođe u ovome smjeru. Činjenica je da se određen broj imenica srednjega roda u hrvatskome (i srodnim jezicima) odnosi na bića (što u rumunjskome nije moguće) koja imaju spol, pa postoji potreba da se taj spol izrazi i rodом. Iz primjera u (18) vidljivo je da se imenice srednjega roda odnose prije svega na bića muškoga spola. Kad bi se pridjevske riječi u muškome rodu pojavljivale samo uz takve imenice (kao u primjeru “mlad dete”), moglo bi se govoriti i o sročnosti po smislu, ali to nije slučaj.

- (18) i. *Daj Bože, da imaju divičku ili ditece*¹
ii. *On kt je bil mlad dete okol devetnajst do dvadeset godine*²
iii. *Je li Martina bila ditece? — Pa da, je bila divička, ne?*
iv. *Na ovcu se veli jagnjica, a na jagnje ovnić!*

Također, za imenice koje označavaju mladunčad već postoje množinski oblici u muškome rodu (tvoreni od druge osnove): *jagnje* → *jaganjci*, *jare* → *jarići*, *kucle* → *kućlići*, *pile* → *pilići*, *prase* → *prasci*, *maclе* (‘mače’) → *macliči*, *tele* → *telci*, *turme* (‘ždrijebe’) → *turmaci* (ali imenice koje označavaju odraslu životinju: *kuče* → *kučeta*, *šilježe* → *šilježeta*). Ta je činjenica zaci-jelo olakšala shvaćanje jedninskoga oblika također kao muškoga. Zasi-gurno promjenama doprinosi i relativna malobrojnost imenica srednjega roda te homonimija većine padežnih nastavaka za jedninu muškoga i srednjega roda.

¹Birta (1993), tekst 42, kazivano u Klokotiču.

²Vujkov 1971: 345, kazivač iz Nermida.

3.2. Pretpostavljeni tijek procesa

Može se pretpostaviti da proces otpočeo nestankom osobne zamjenice za srednji rod **ono*, koja je zamijenjena zamjenicom za muški rod *on*, kao u primjeru u (19).

(19) Macle je na dvoru. On je na dvoru.

Uz to, za neke imenice koje označavaju bića već su postojali množinski oblici u muškom rodu, tipa *pilići*, *telci*, pa se slaganje u muškom rodu moglo proširiti i na druga bića u množini: *ovi šilježeta*, *ovi deca*, ravnopravno uz srednji *ova deca*, *ova šilježeta*. U jednini se i dalje uglavnom daje prednost slaganju sa srednjim rodom: “bolje je [reći] *ovo kuće*”, ali sporadično se rabi i muški, *ovej jagnje*, *ovej kuće*...

Proces je mogao teći usporedo ili s određenim zakašnjenjem i u imenica koje označavaju neživo: najprije zamjenica *on* (muški rod) umjesto *ono* (srednji rod): *Mleko je na sofri. On je svaren*, zatim u množini pored oblika u srednjemu rodu: *ova parčeta*, *ova pera* i muški: *ovi parčeta*, *ovi pera* te konačno i u jednini povremeno uz srednji: *ovo koleno*, *ovo vedrajce* i muški rod: *ovej koleno*, *ovej vedrajce*.

Taj se tijek može pretpostaviti i za moliškohrvatski — da je proces otpočeo nestankom osobne zamjenice za srednji rod, da je prije bila zahvaćena množina i imenice koje označavaju bića, a zatim i jednina i imenice za nebića. Istodobno, primjer moliškohrvatskoga nužno otvara pitanje budućih zbivanja u govoru Hrvata u Karaševu. Navješćuje li poznato stanje u moliškohrvatskome i budući razvoj u karaševskohrvatskom? Valja napomenuti da su Karaševski Hrvati u odnosu na Moliške Hrvate i brojnija i kompaktnija skupina. Njihov je govor ukupno gledano znatno bolje očuvan i u uporabi je i izvan uskoga obiteljskoga kruga.

3.3. Mogući utjecaj na imeničku morfologiju

Je li težnja prema svođenju sustava na dva roda vidljiva i u imeničkoj morfologiji? Rijetki primjeri ukazuju na takvu mogućnost. Imenica *slova* dolazi u ženskome rodu, umjesto očekivanoga srednjega, no to bi se moglo objasniti posuđivanjem iz rumunjskoga, u kojem ta imenica glasi *slovă* (s određenim članom *slova*, i ženskoga je roda). Imenica *zvonac* muškoga je roda (a također je očekivan srednji — **zvonce*).

Imenica *zrno* ima u jednini oblik srednjega roda, ali pojavljuje se s množinom u ženskome rodu — *zrne*. Još 1915. zapisana je u pismu koje vojnik iz Klokotiča šalje s istočnoga bojišta obitelji (Birta 1993: 371) u srednjemu rodu (20), gdje je G pl. *brez zrne*. Odgovarajući suvremeni primjer glasi: *Ostal sam brez zrna*. Ta bi imenica s jedninom u srednjem (*zrno*), a

množinom u ženskom rodu (*zrne* — potvrđuju govornici i iz Karaševa i iz Klokotiča) mogla biti (jedini?) primjer formiranja dvoroda po rumunjskom uzoru (*un glonț — două gloanțe*, jednina prema muškome, množina prema ženskomu rodu). Valja napomenuti da se imenica *zrno* u govoru Hrvata iz Karaševa odnosi isključivo na puščano zrno, metak, dok druga značenja (zrno žita, zrno grožđa) pokriva imenica *boba* (prema rum. imenicama *bob* i *boabă*, obje s množinom *boabe*).

Za imenicu *dance*, srednjega roda, neki su govornici pokazali nesigurnost u određivanju množinskoga oblika, nudeći množinu u muškom rodu, *danci*. Imenica *dance*, deminutiv od *dno*, označava dasku za rezanje (neovisno o veličini), prema rum. *fund* — dno (bačve, boce, mora, vreće, prostorije), daska za rezanje (budući da je dno bačve rabljeno kao daska za rezanje).

S druge strane, imenice koje u rumunjskom završavaju na *-e* (uglavnom tzv. dugi infinitivi, imenice ženskoga roda nastale od glagola), posuđuju se danas u srednjemu rodu, kao u (21), iako ima starijih primjera posudbe u ženskom rodu, kao u (22).

(20) (...) *ne mi dosta da ovamo sve slutu čujem, i vidim, i patim, nego i kod vas se događa, brez zrne i brez topov* (...)

(21) To je moje *părerē* ‘mišljenje’
ovo *plângere* ‘žalba’
jeno *chemare* ‘poziv’

(22) *munća* ‘planina’
morća ‘smrt’ (pored *smrtka*)

Zadnja dva primjera nastala su prema banatskom izgovoru rumunjskih imenica *munte*, *moarte*; u oba se primjera nastavak *-a* pojavljuje već u rumunjskome banatskome govoru kao određeni član.

3.4. Starost pojave

Nameću se pitanja: Je li ovaj proces u govoru Hrvata iz Karaševa nov? Je li u novije vrijeme ojačao utjecaj rumunjskoga jezika? U jednoj anketi stariji su ispitanici odgovarali da su rumunjski učili u školi i u vojsci, a mlađi u dječjem vrtiću i u školi (Olujić 2007.b). Djeca ga, dakle, počinju učiti ranije, školovanje je produljeno, ljudi se sve manje bave poljoprivredom, a sve više zanimanjima koja zahtijevaju svakodnevni kontakt s rumunjskim jezikom, suvremeni su mediji sveprisutni.

No, slaganje u muškom rodu u slučaju kad imenica srednjega roda nije izrečena, nego se tek podrazumijeva, zabilježeno je u zapisima iz 1968. Ivana Birte (1993, tekst 100), u (23). Tekst je u Klokotiču kazivala Beca-Marija

Filipovska, rođena 1912. Iako leksem *stolica*, a vjerojatno i *belilo*, upućuje na činjenicu da su stihovi posuđeni, sigurno je predikat *pravil sam se* (muški rod koji se odnosi na imenicu srednjega roda *belilo*) posljedica prilagođavanja drugomu sustavu — onomu koji je kazivačici materinski.

- (23) *Oj, belilo, belilo,
de si se ti pravilo?
Pravil sam se u sobici,
na rogoznoj stolici!*

Tekst u (24) kazivala je iste godine u Tiloru Marta Udovica, rođena 1898. (Birta 1993, tekst 85). I u ovom se primjeru pokazuje potpuna sročnost u slučaju kad je imenica srednjega roda izrečena (*sva drva*) i nepotpuna kad se ona samo podrazumijeva: *jednog tankog i visokog* umjesto očekivanoga *je(d)no (drvo) mani, tanko i visoko*.

- (24) *Sva drva sobori,
samo jednog mani,
tankog i visokog*

Ivan Birta objavio je u svojoj zbirci usmene književnosti i neke pisane dokumente — zapisnike općinskoga poglavarstva, ugovore među seljanima, oporuke, privatna pisma. Isti izvor bilježi u jednome svjedočenju iz 1868., iz Klokotiča (Birta 1993, Svidočanstvo 46), rečenica navedena u (25). Imenicu *dete*, dakle, zamjenjuje odnosna zamjenica (*koji*) u muškom rodu, iako prethodno uz nju stoji pridjevska riječ u srednjem rodu: u množini *jesu se u(h)vatila deca* te u jednini *je(d)no dete*.

- (25) *Kako jesu se u(h)vatila deca (...) i još je(d)no dete ko(j) jest rođen u Vodniku (...).*

I najstarija potvrda slaganja sa zamjenicom muškoga roda iz istoga je izvora, iz Birtine zbirke, pisani dokument, ugovor sastavljen u Klokotiču 1855., kao u (26) (Birta 1993, tekst 346), imenicu *parče*, srednjega roda, zamjenjuje odnosna zamjenica u muškome rodu: *koji*.

- (26) *radi parčeta ko(j)i jest se našao u našim ukolu*

Zapisani primjeri uporabe pridjevskih riječi muškoga roda (u položaju atributa ili dijelova predikata) uz izrečene imenice srednjega znatno su rjeđi. No, u *Drugom govorenju Đurđa Hacegana iz Nermića* zabilježio je Balint Vujkov (1971: 345), usporednu uporabu pridjevskih riječi (atributa i dijelova predikata) u muškomu i u srednjemu rodu uz imenicu *deca*, kao u (27).

Vujkov (1971: 345–346) bilježi, kao u (28) u nastavku muški rod, ali uz zamjenicu *tej*, kao u (29).

(27) *što su mi povedala deca ali i ovi mladi deca*

(28) i. *on kt je bil mlad dete*
ii. *I td je vedel če došlo jeno dete*

(29) *I tej je došal (...), je vedel (...), ondak je ošal (...) i se je zgubil.*

Dakle, uz istu imenicu u jednini, *dete* (koja u prvome primjeru, iz konteksta je nedvojbeno, vjerojatno i u drugome, označava mladića), kazivač rabi najprije pridjev muškoga roda (*mlad*), a zatim glagolski pridjev (*došlo*) i broj (*jeno*) srednjega roda.

Birtine potvrde idu u prilog pretpostavci da pojava nije ograničena na Karaševu i dokazuju da uporaba pridjevskih riječi u muškome rodu (odnosno sročnost sa zamjenicom *on*) u slučajevima kad imenica srednjega roda nije izrečena, barem kao varijanta, postoji već više od 150 godina. Potvrde iz preda je koju je zabilježio Vujkov pokazuju osim toga da se slaganje imenica srednjega roda u množini s pridjevskim riječima u muškome jednako kao i u srednjem rodu te uporaba pridjevskih riječi u muškome rodu uz imenicu srednjega roda pojavljuje i izvan Karaševa i to zasigurno u posljednjih četrdesetak godina.

4. Zaključci

U suvremenome stanju srednjega roda u govoru Hrvata iz Karaševa, kao posljedica dodira s romanskim idiomom, odnosno rumunjskim jezikom, pojavljuje se u govoru Hrvata iz Karaševa težnja prema svođenju slavenskoga sustava triju rodova (muški, ženski i srednji) na svega dva (muški i ženski). Ta se težnja očituje u nestanku osobne zamjenice za srednji rod, čiju ulogu preuzima zamjenica za muški rod, *on*. Sustav osobnih zamjenica, dakle, u jednini odgovara situaciji u rumunjskome jeziku. Izmjena u zamjeničkome sustavu za izravnu posljedicu ima slaganje s pridjevskim riječima muškoga roda u rečenicama u kojima se imenica srednjega roda zamjenjuje zamjenicom ili potpuno izostavlja. Pridjevske se riječi u muškome rodu pojavljuju i izravno uz izrečene imenice srednjega roda, i to uz množinske oblike ravnopravno sa srednjim rodnom, a u jednini tek povremeno. Za ovu pojavu postoje i pisane potvrde, od kojih su najstarije nastale polovicom 19. stoljeća i pokazuju uporabu odnosno zamjenice *koji* u muškom rodu u slučajevima kad zamjenjuje imenice srednjega roda koja označava živo (*dete*) ili neživo (*parče*).

Iako se o budućemu razvoju ne može govoriti, zasad je u jednini dominantno slaganje imenica srednjega roda (ako su izrečene) s pridjevskim riječima također u srednjem rodu. Imenice posuđene iz rumunjskoga jezika uključuju se u srednji rod ako oblikom odgovaraju slavenskomu srednjemu rodu. Broj imenica za koje bi se moglo pretpostaviti da su promijenile paradigmu (da su prešle iz srednjega u muški ili ženski rod) izrazito je malen. Stoga se može zaključiti da je srednji rod u govoru Hrvata iz Karaševa još prilično čvrsta kategorija, iako je sustav očito pod utjecajem dodira s rumunjskim jezikom izmijenjen u smislu nestanka osobne zamjenice za srednji rod i otvaranja mogućnosti slaganja imenica srednjega roda s pridjevskim riječima u muškome.

Neka pitanja, međutim, ostaju zasad neodgovorena, prije svega starost pojave. S obzirom na oskudnost pisanih izvora, može se tvrditi samo da je izostanak zamjenice *ono* i posljedično slaganje s muškim rodом u iskazima u kojima se umjesto nje pretpostavlja zamjenica *on*, zabilježeno polovinom 19. stoljeća. Takvo je slaganje potvrđeno i u situacijama u kojima su te imenice izrečene — i to za živo, u množini i u jednini (uz imenicu *dete*) — u drugoj polovici 20. stoljeća. Ostaje, međutim, otvoreno pitanje o prvoj pojavi takvoga slaganja.

Također, valjalo bi pomnije istražiti utjecaj izmjene zamjениčkoga sustava na imeničku morfologiju, odnosno mogući prelazak imenica srednjega roda prema drugim dvama rodovima. Dosadašnji rezultati pokazuju da pojava ima utjecaja i na odnosne zamjenice, kao u primjeru *staklo kojeg smo kupili*, no odnosnim bi zamjenicama trebalo posvetiti zasebno istraživanje. K tomu, iako se mogu očekivati slični rezultati i u drugim karaševskim selima (osobito s obzirom na pisane tragove), provedeno istraživanje odnosi se samo na govor Hrvata iz sela Karaševa. Stoga bi stanje u govorima drugih karaševskih sela trebalo biti predmetom zasebnih istraživanja.

Moguće je u daljoj budućnosti očekivati razvoj situacije koji bi doista doveo do svođenja sustava na dva roda, odnosno do potpunoga gubitka srednjega roda. U tome bi slučaju pravilom postale pojave koje se sada bilježe kao povremena ili ravnopravna rješenja (povremeno: uporaba pridjeva u muškome rodu uz imenicu srednjega u jednini; ravnopravno: uporaba pridjeva u muškom rodu uz imenicu srednjega u množini).

5. Izvori

- Birta, I. (1993) *Karaševci (Narodne umotvorine s etnološkim osvrtom)*, Bukurešt: Romcart.
Vujkov, B. (1971) *Cvjetovi mećave*, Zagreb: Matica hrvatska.

6. Literatura

- Avram, M. i Sala, M. (2001) *Faceți cunoștința cu limba română*, Cluj: Editura Echinox.
- Filipi, G. (2002) *Istrorumunjski lingvistički atlas*, Pula: Znanstvena udruga Mediteran.
- Kovačec, A. (1967) Bilingvizam i aloglotski utjecaji na morfosintaktičku strukturu jezika (na istrorumunjskom materijalu), *Suvremena lingvistika: Jezici u kontaktu i lingvističko posuđivanje*, br.4, str. 101–114.
- Moguš, M., Bratanić, M. i Tadić, M. (1999) *Hrvatski čestotni rječnik*, Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta : Školska knjiga.
- Olujić, I. (2007.a) Graiurile croaților din Carașova și satele carașovene în interferență cu limba română u Botoșineanu, L., Dănilă, E., Holban, C. i Ichim, O. (ur.) *Români majoritari/români minoritari: interferențe și coabitări lingvistice, literare și etnologice*, Iași: Editura Alfa.
- Olujić, I. (2007.b) Karaševski Hrvati u Rumunjskoj — jezici i identiteti, u Granić, J. (ur.) *Jezik i identiteti*, Zagreb — Split: HDPL.
- Petrovici, E. (1935) *Graiul carașovenilor: Studiu de dialectologie slavă meridională*, București: Imprimeria națională.
- Radan, M. (2000) *Graiurile carașovene azi: Fonetica și fonologia*, Timișoara: Uniunea Sârbilor din România.
- Radan, M. (1997) Interferențe româno-sârbo-croate oglindite în graiurile carașovene, *Probleme de filologie slavă*, Tipografia Universității de Vest Timișoara, br. V, str. 115–132.
- Sammartino, A. (2004) *Grammatica della lingua croato-molisana = Grammatika moliškohrvatskoga jezika*, Montemitro: Fondazione “Agostina Piccoli”, Zagreb: Profil international.

The Problem of Neuter Gender in the Speech of Croatians from Karaševo

Carașovian speeches, preserved for centuries in seven villages in Banat, are continuously exposed to the impact of the Romanian language. Changes in the system of gender, more specifically neuter in the Croatian language which is spoken in the village of Carașova, can be attributed to the influence of the Romanian language. In Carașovian speech, the pronoun ‘ono’ (‘it’) as a personal pronoun does not exist anymore, and a neuter noun is replaced by a masculine gender pronoun ‘on’ (‘him’), which corresponds to the situation in the Romanian language. Using the masculine form of ‘on’ (‘him’) affects attributes or parts of predicate, which also appear in masculine gender, matching the pronoun. Generally, in sentences in which the subject (neuter) is dropped, adjectives appear as masculine. But if the subject is explicit, the adjective is usually in neuter singular (with rare exceptions), but in plural adjective words come both in neuter and masculine gender. Although this process significantly influenced the structure of speech, the

gender system is still preserved, but there are clear trends towards the reduction of the system with three branches (masculine, feminine and neuter) to two (masculine and feminine).

Key words: Caraşova, neuter, Romanian, Croatian, languages in contact.

Ključne riječi: Karaševo, srednji rod, rumunjski, hrvatski, jezici u kontaktu.